

УДК 130. 2:930.1

Гавловська А. О.*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»**Кам'янець-Подільський, Україна**E-mail: ahavlovska@ksu.ks.ua**ORCID: 0000-0002-7973-7560*

ВПЛИВ ТРАДИЦІЙ НА ПРОЯВИ ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА ПРОТИ ЖІНОК: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Анотація

У статті здійснено дослідження історичної обумовленості та сучасного стану впливу традицій на прояви гендерно-обумовленого насильства проти жінок. Зауважено, що вплив традицій на врегулювання суспільних відносин часто зумовлює розвиток такого негативного соціального явища, як гендерно-обумовлене насильство, яке пояснюється гендерними відмінностями між чоловіками та жінками та вчиняється проти волі жінки і завдає їй фізичної, сексуальної або моральної шкоди в публічному чи приватному порядку. Визначено, що такий вид насильства глибоко вкорінений у культурних та соціальних структурах, нормах та цінностях, посилюється культурою заперечення і замовчування та сформованими стереотипами щодо гендерних ролей. Узагальнено, що до окремих видів гендерно-зумовленого насильства відносяться «убивство честі», селективні аборти, жіноче обрізання, лапідування, нетрадиційні практики пологів, обливання кислотою та ін. Визначено, що наслідками застосування таких традицій є порушення прав жінок, поглиблення циклу насильства, гендерний дисбаланс, демографічні проблеми, зміни соціокультурного ландшафту, тяжкі наслідки для репродуктивного здоров'я жінок, летальні випадки, соціальна стигматизація жінок та ін. Установлено, що наприклад, адати (звичаєве право), яке широко використовується в патріархальному суспільстві етнічних мусульманських народів, поряд із нормами шаріату допускає існування такого виду гендерно-зумовленого насильства, як «убивство честі». Розкрито, що поняття «убивство честі» розуміється, як вбивство жінки представниками її сім'ї та/або громади за дії, які табуйовані в традиціях, культурі і релігійних нормах, зокрема, за подружню зраду, намір вступити в шлюб всупереч волі сім'ї або відмову від шлюбу за домовленістю, дошлюбні сексуальні зв'язки, звалтування, поклеп, неприйнятний одяг, яскравий макіяж, поведінку, яка сприймається як вираз непокори, прагнення жінки до розлучення. Зауважено, що історична практика застосування традиції «убивства честі» порушує не тільки право на життя жінки, але й право на особисту недоторканість, свободу, самовираження, сексуальну поведінку.

***Ключові слова:** традиції, гендерно-зумовлене насильство, права жінки.*

Вступ. Історичний процес формування традицій здійснюється під впливом таких чинників, як: спільні релігійні вірування, етнічні звичаї, мовні особливості, міфи, обряди та ритуали групової ідентичності, які об'єднують групу людей та формують основу для спільних традицій; історичні події (війни, конфлікти, колоніалізм, імперіалізм, міграційні процеси, політичні реформи, революції, глобалізація та ін.) і міжкультурний обмін зумовлюють зміну та пристосування традицій до нових умов. Окрім позитивного впливу на розвиток людства традиції можуть мати негативні наслідки, адже різні суспільства розвиваються та змінюються з часом, і традиції, які можуть бути позитивними або відповідати потребам суспільства у певний історичний період, втрачають свою актуальність або стають негативними у новому контексті. Деякі традиції підтримують соціальну нерівність, дискримінацію та інші форми соціальної несправедливості, суперечать міжнародним стандартам прав людини, порушують права вразливих категорій суспільства (зокрема, жінок), призводять до стигматизації певних індивідів і груп, перешкоджають соціальному прогресу та інноваціям.

Дослідження впливу традицій на гендерно-зумовлене насильство допомагає виявити їх та відмовитися від шкідливого впливу на суспільні відносини, сприяє гендерній рівності, створенню більш безпечного для жінок суспільства, зміні культурних уявлень та стереотипів в цьому питанні.

Мета роботи. Метою наших досліджень є історична обумовленість та сучасний стан впливу традицій на прояви гендерно-обумовленого насильства проти жінок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив традицій на врегулювання суспільних відносин часто зумовлює розвиток такого негативного соціального явища, як гендерно-обумовлене насильство, яке пояснюється гендерними відмінностями між чоловіками та жінками та вчиняється проти волі жінки і завдає їй фізичної, сексуальної або моральної шкоди в публічному чи приватному порядку, є виразом дискримінації за статевою ознакою, має в своїй основі намір принизити жінку на соціальному рівні. Такий вид насильства глибоко вкорінений у культурних та соціальних структурах, нормах та цінностях, посилюється культурою заперечення і замовчування та сформованими стереотипами щодо гендерних ролей [1].

Слід зауважити, що традиції мають значний вплив на культурні уявлення, стереотипи та «норми», які лежать в основі гендерно-зумовленого насильства проти жінок. Зокрема, такий вплив може ґрунтуватися на наступних факторах:

- утвердження маскулітності чоловіків через домінування над жінками;
- релігійні догми, які обґрунтовують ідею підпорядкування жінок чоловікам;
- традиційні гендерні ролі у сім'ї та суспільстві представників різних статей;
- стереотипи та поняття честі жінки, як «жіночої чистоти та пристойності» та ін.

Коротку характеристику окремих видів гендерно-зумовленого насильства, яке ґрунтується на традиціях та релігійних переконаннях, наведено нами у табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика окремих видів гендерно-зумовленого насильства

Вид гендерно-зумовленого насильства проти жінок	Наслідки	Країни в яких застосовується
«убивство честі» – вбивство в результаті «порушення честі сім'ї»	смерть, втрата довіри до правосуддя, поглиблення циклу насильства, конфлікти в спільноті	Інгушетія, Дагестан, Чечня, Пакистан, Іран, Палестина, Судан, Сирія, Афганістан, Ірак, ОАЕ та ін.
селективні аборти – це аборт в т. ч. і за гендерною ідентичністю плоду	гендерний дисбаланс, демографічні проблеми, зміни соціокультурного ландшафту у суспільстві, безпліддя	Індія, Китай, окремі мусульманські країни
інфантицид за статевою ознакою	смерть, гендерний дисбаланс, демографічні проблеми, зміни соціокультурного ландшафту у суспільстві	на різних історичних етапах практикувався повсемітно більшості держав
жіноче обрізання – повне або часткове видалення жіночих геніталій, зшивання піхви	смертельні випадки від втрати крові, інфікування, репродуктивні проблеми, психічні та сексуальні розлади	окремі країни Африки, Азії та Близького Сходу
соціальна стигматизація жінок через менструацію – ізоляція жінки в окремих приміщеннях у період менструації	смертельні випадки від переохолодження, отруєння угарним газом, укуси ядовитих тварин, проблеми зі здоров'ям	Непал, Індонезія, Індія та Нігерія
лапидування – страта через побиття камінням	смерть, фізичні страждання, психологічні травми у свідків страти, соціальна ізоляція членів родини особи яку стратили	Афганістан, Саудівська Аравія, Іран
нетрадиційні практики пологів – масаж матки та стискання живота під час пологів	втрата крові, розрив матки, неповне відділення плаценти, смертельні випадки породіллі та дитини	Єгипет, Непал, країн Південної практики
обливання кислотою чи іншими корозійними речовинами	смертельні випадки, втрата зору, значне ушкодження здоров'я, соціально-економічна вразливість через втрату працездатності та неможливість вийти заміж	Індія, Бангладеш

Окрім визначених у таблиці наслідків окремих видів гендерно-зумовленого насильства у випадку протистояння таким традиціям жінки підпадають під соціальну стигматизацію (процес приписування негативних ярликів індивіду або групі людей, що призводить до їх соціальної ізоляції та дискримінації).

Розкриємо більш детально історичний вплив традицій на формування гендерно-зумовленого насильства на прикладі такого його виду, як «убивство честі».

В окремих спільнотах для визначення поняття традицій, звичаїв і правил, які виникли в результаті довготривалої практики та передаються від покоління до покоління в межах певної культури або спільноти, використовують термін «адат». «Адат» (у перекладі з арабської мови – звичай) – це узагальнена назва звичаєвого права у етнічних мусульманських народів поряд із релігійним правом – шаріатом. Виділяють наступні особливості адату: не становить цілісної системи звичаїв; формується протягом тривалого історичного періоду; включає в себе елементи язичницьких вірувань та родоплемінних відносин (зокрема, елементи домусульманського звичаєвого права Медини та Мекки); функціонує поряд з нормами шаріату, з окремих питань може суперечити його положенням; виявляється у публічному і звинувачувальному характері судового розгляду; має локальний характер впливу на суспільні відносини; передбачає колективну відповідальність членів родини та громади [2].

Адати можуть врегульовувати різноманітні аспекти життя, такі як релігійні обряди, святкування, стиль одягу, особливості харчування, способи взаємодії між людьми та ін. Ці традиції мають значний вплив на культурну ідентичність та соціальну структуру спільноти, можуть змінюватися з часом або зберігатися в незміненому вигляді, в залежності від розвитку суспільства та впливу зовнішніх факторів. Наприклад, спроби російської імперії та ссрр викоринити адат в Дагестані зазнали невдачі, адже наразі в даному регіоні відслідковується правовий плюралізм – застосовується офіційне законодавство, шаріат та адат.

В історичному аспекті адати існували поряд із нормами шаріату та здебільшого регулювали сімейні і земельні відносини (XVII–XIX ст.ст.). Мазхаби (мусульманські релігійно-правові школи) у своїй більшості заперечують

вплив адатів на суспільні відносини або припускають їх застосування у випадках, які не врегульовані Сунною чи Кораном. Зокрема, послуговуватися адатом без обмежень може хакім (третейський суд), а от кадї (релігійний суддя) та урядовий чиновник – лише у випадку, якщо адат не суперечить «загальному духу» шаріату [2].

Застосування адат та норм шаріату притаманне патріархальній культурі етнічних мусульман («патріархальна культура – це система координат, у якій чоловік є головним носієм політичної влади та морального авторитету» [3]), яка формує т.з. «патріархальне суспільство» (форму соціальної організації суспільства, де влада, авторитет і контроль над різними сферами життя, зосереджені у чоловіків (патріархів), які виступають у ролі голови сім'ї чи глави спільноти, права жінок та їх соціальний статус значно обмежений, в т. ч в сфері прийняття життєво-важливих рішень). Таке суспільство покладає на жінку обов'язок зберігати «честь нації, громади, роду, сім'ї», що є «важливішим за матеріальні надбання».

Убивство честі – вбивство жінки представниками її сім'ї та/або громади за дії, які табуйовані в традиціях, культурі і релігійних нормах, та які «накликали на сім'ю чи громаду безчестя».

Метою «убивства честі» може бути: «відновлення» честі сім'ї та/або громади; покарання за порушення заборон, релігійних норм та культурних традицій; підтримка ієрархії соціальних відносин, що ґрунтується на гендерній нерівності; залякування та контроль поведінки жінки (в т.ч. і сексуальної поведінки); збереження власної ідентичності та запобігання знеособлення спільноти; колективна ідентичність особи (зокрема, жінка включена у систему колективної відповідальності таких суспільних структурних елементів, як сім'я, рід, нація) та ін.

Серед можливих причин «убивства честі» виділяють: подружня зрада, намір вступити в шлюб всупереч волі сім'ї або відмова від шлюбу за домовленістю, дошлюбні сексуальні зв'язки та гомосексуальні зв'язки, зґвалтування, інцест, поклеп, плітки, домисли, фейкові фото, корисні мотиви вбивць, неприйнятний одяг, яскравий макіяж, поведінка, яка сприймається як вираз непокори, прагнення жінки до розлучення та ін.

Суб'єктами «убивства честі» в основному виступають родичі потерпілої особи чоловічої статі за мовчазною згодою інших членів сім'ї та громади. Рішення щодо «убивства честі» приймається чоловіками-родичами жертви та планується заздалегідь або виноситься релігійним судом [4].

Формами вчинення вбивства можуть бути: побиття камінням, примушення до самогубства, обливання кислотою, нанесення ножових та вогнепальних поранень, удушення та ін.

Узагальнена статистика кримінальних правопорушень у світі свідчить про те, що понад 5 тис. жінок щорічно стають жертвами «убивства честі» [1]. Серед країн в яких практикують «убивство честі» виділяють Інгшетію, Дагестан, Чечню, Пакистан, Іран, Палестину, Судан, Сирію, Афганістан, Ірак, ОАЕ та ін. Наприклад, в Пакистані «убивство честі» називається каро-карі, яке на початкових етапах носило характер лише покарання за подружню зраду. За даними ПО «Пакистанська комісія з прав людини» в Пакистані жертвами «убивства честі» в середньому за рік стають 1 тис. жінок та дівчат (проте даний показник не завжди відображає реальний стан справ, оскільки часто такий злочин приховується).

Керівництво країн, в яких практикується «убивство честі» у більшості випадків заперечує такий вид злочинності, відповідні звіти правозахисних організацій визнає фальсифікованими та активно протидіє правозахисним організаціям у дослідженні фактів «убивства честі». Вказані дії керівництва держави дають сигнал членам суспільства, що «убивство честі» є прийнятною та допустимою «нормою» суспільної поведінки. Зокрема, представники правоохоронних органів та члени суспільства відносять вбивство честі до внутрішньо-сімейних справ та традицій громад, не вживають дієвих заходів щодо розслідування та запобігання «убивствам честі», які мають високий латентний характер. Відсоток осіб, яких притягують до відповідальності за вчинення «убивства честі», в середньому складає 50 %, оскільки члени сім'ї та громади приховують факт вчинення убивства, з цією метою жертву оголошують в розшук, як зниклу безвісти, ствержую, що вона виїхала з місця постійного проживання або маскують вбивство «під нещасний випадок». Уникнути кримінальної відповідальності за «убивство честі» або пом'якшити кримінальне покарання убивцям вдається обґрунтовуючи, що злочин було вчинено в стані афекту. Наприклад, Конституція Ірану містить статтю, яка звільняє чоловіка від кримінальної відповідальності за «убивство честі», якщо він побачить, що жінка зраджує.

Наведемо приклади реальних кейсів «убивства честі» (*інформація з відкритих інтернет-джерел – А.О.*):

- Неха Шарад Чаудурі, 18 р. – убита батьком та іншим родичем за відносини з хлопцем, якого не схвалювала сім'я (Індія);
- Доскі Азад, трансгендер – застрелена братом через спосіб життя та те, що пішла з дому (іракський Курдистан);
- сестри-підлітки, 15 і 16 р. – застрелені батьком за те, що втекли з дому (Афганістан);
- двоюрідні сестри, 22 та 24 р. – вбиті батьком однієї та братом іншої за те, що на відео було знято їх поцілунок з чоловіком (Пакистан);
- Канділ Балоч (Фаузія Азім), 26 р., акторка, співачка та блогерка – задушена братом (Пакистан);
- Аміна, 25 р. – убита братом, який наніс дев'ять поранень ножом під впливом пліток про неї (Дагестан)
- Фаузія Бібі, 19 р. – спалена живцем батьком разом із 4-х місячним сином, сестрою, зятем і трьома племінниками за те, що вийшла заміж без згоди сім'ї (Пакистан) та ін.

Існують сучасні позитивні практики зміни відношення держави до такого явища, як «убивство честі», зокрема в ОАЕ криміналізували «убивство честі» ґрунтуючись на тезі «з твердої прихильності ОАЕ справі захисту прав жінок» [5].

Окремо виділяють таку форму «убивства честі», як страта через забиття камінням (лапідация) або кийками (практикується у Пакистані, Сомалі, Ірані, Ємені, Брунеї, Судані, Нігерії, Саудівській Аравії та ін.). Наприклад, у Пакистані вагітну Фарзан Первін публічно забили камінням та кийками родичі за те, що вона вийшла заміж проти їх волі за чоловіка, який вбив свою першу дружину, щоб з нею одружитися.

Слід зауважити, що історична практика застосування традиції «убивства честі» порушує не тільки право на життя жінки, але й право на особисту недоторканість, свободу, самовираження, сексуальну поведінку та ін. [6, с. 357].

Висновки. Вплив традицій на врегулювання суспільних відносин часто зумовлює розвиток такого негативного соціального явища, як гендерно-обумовлене насильство, яке пояснюється гендерними відмінностями між чоловіками та жінками та вчиняється проти волі жінки і завдає їй фізичної, сексуальної або моральної шкоди в публічному чи приватному порядку. Такий вид насильства глибоко вкорінений у культурних та соціальних структурах, нормах та цінностях, посилюється культурою заперечення і замовчування та сформованими стереотипами щодо гендерних ролей. До окремих видів гендерно-зумовленого насильства відносяться «убивство честі», селективні аборти, жіноче обрізання, лапідування, нетрадиційні практики пологів, обливання кислотою та ін. Наслідками застосування таких традицій є порушення прав жінок, поглиблення циклу насильства, гендерний дисбаланс, демографічні проблеми, зміни соціокультурного ландшафту, тяжкі наслідки для репродуктивного здоров'я жінок, летальні випадки, соціальна стигматизація жінок та ін. Наприклад, адати (звичаєве право), яке широко використовується в патріархальному суспільстві етнічних мусульманських народів, поряд із нормами шаріату допускає існування такого виду гендерно-зумовленого насильства, як «убивство честі», яке практикується у Інгусетії Дагестані, Чечні, Пакистані, Ірані, Палестині, Судані, Сирії, Афганістані, Іраку, ОАЕ. Убивство честі – вбивство жінки представниками її сім'ї та/або громади за дії, які табуйовані в традиціях, культурі і релігійних нормах, зокрема, за подружню зраду, намір вступити в шлюб всупереч волі сім'ї або відмову від шлюбу за домовленістю, дошлюбні сексуальні зв'язки, зґвалтування, поклеп, неприйнятний одяг, яскравий макіяж, поведінку, яка сприймається як вираз непокори, прагнення жінки до розлучення. Історична практика застосування традиції «убивства честі» порушує не тільки право на життя жінки, але й право на особисту недоторканість, свободу, самовираження, сексуальну поведінку.

Список використаних джерел

1. Желтуха М. Гендерно-обумовлене насильство vs насильство щодо жінок: у чому відмінність? *ЮРФЕМ.уа. Асоціація жінок-юристок України*. URL: <https://jurfem.com.ua/genderno-zumovlene-nasylystvo-vs-nasylystvo-shchodo-zhinkov-u-chomu-vidminnist/> (дата звернення 06.01.23).
2. Арістова А. В. Адат. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Адат> (дата звернення 14.12.23).
3. Чому фемінізм потрібен не тільки жінкам? *TED*Kyiv*. URL: <https://tedxkyiv.com/magazine/why-feminism-is-not-just-for-women> (дата звернення 10.12.23).
4. Вбиті своїми сім'ями. Правозахисники заявили про «убивства честі» на Північному Кавказі, влада їх заперечує. *New Voics*. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/vbiti-svojjimi-simjami-pravozakhisniki-zajavili-pro-vbivstva-chesti-na-pivnichnomu-kavkazi-vladi-jikh-zaperechujut-2512045.html> (дата звернення 15.10.23).
5. В ОАЕ заборонили вбивати жінок і дозволили пити алкоголь і жити разом до весілля. *Depo.ua*. Тільки Україні URL: <https://www.depo.ua/ukr/svit/v-oae-zaboronili-vbivati-zhinok-i-dozvolili-piti-alkogol-i-zhiti-razom-do-vesillya-202011091242069> (дата звернення 16.12.23).
6. Гавловська А.О. «Вбивство честі» як форма гендерно-мотивованого кримінального правопорушення. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, менеджменту, сфери обслуговування та права в умовах інтеграційних процесів* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Херсон, 03-04 листопада 2022. С. 353–357.

Havlovska A. O.

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Law
Higher educational institution «Podillia State University»*

Kamianets-Podilskyi, Ukraine Ukraine

E-mail: ahavlovska@ksu.ks.ua

ORCID: 0000-0002-7973-7560

INFLUENCE OF TRADITIONS ON MANIFESTATIONS OF GENDER-BASED VIOLENCE AGAINST WOMEN: HISTORY AND PRESENT

Abstract

The article examines the historical conditioning and current state of the influence of traditions on manifestations of gender-based violence against women. It is noted that the influence of traditions on the regulation of social relations often leads to the development of such a negative social phenomenon as gender-based violence, which is explained by gender differences between men

and women and is committed against a woman's will and causes her physical, sexual or moral harm in public or private . It has been determined that this type of violence is deeply rooted in cultural and social structures, norms and values, reinforced by the culture of denial and silence and formed stereotypes regarding gender roles. It is summarized that certain types of gender-based violence include "honor killings", selective abortions, female circumcision, stoning, non-traditional childbirth practices, dousing with acid, etc. It was determined that the consequences of the application of such traditions are violations of women's rights, deepening of the cycle of violence, gender imbalance, demographic problems, changes in the socio-cultural landscape, serious consequences for women's reproductive health, fatalities, social stigmatization of women, etc. It has been established that, for example, adat (customary law), which is widely used in the patriarchal society of ethnic Muslim peoples, allows the existence of such gender-based violence as "honor killing" along with Sharia norms. It was revealed that the concept of "honor killing" is understood as the killing of a woman by representatives of her family and/or community for actions that are taboo in traditions, culture and religious norms, in particular, for adultery, the intention to marry against the will of the family or refusal of an arranged marriage, premarital sex, rape, defamation, inappropriate clothing, bright makeup, behavior that is perceived as an expression of disobedience, a woman's desire for a divorce. It was noted that the historical practice of applying the tradition of "honor killing" violates not only a woman's right to life, but also the right to personal integrity, freedom, self-expression, and sexual behavior.

Key words: traditions, gender-based violence, women's rights.

References

1. Zheltukha, M. (2021). Henderno-obumovlene nasylstvo vs nasylstvo shchodo zhinok: u chomu vidminnist? [Gender-based violence vs. violence against women: what's the difference?] YuRFEM.ua. Asotsiatsiia zhinok-yurystok Ukrainy. URL: <https://jurfem.com.ua/genderno-zumovlene-nasylstvo-vs-nasylstvo-shchodo-zhinok-u-chomu-vidminnist/> [in Ukrainian].
2. Aristova, A. V. (2019). Adat [Adat]. Velyka ukrainska entsyklopediia. URL: <https://vue.gov.ua/Адат> [in Ukrainian].
3. Chomu feminizm potriben ne tilky zhinkam? (2021) [Why is feminism needed not only by women?] TEDxKyiv. URL: <https://tedxkyiv.com/magazine/why-feminism-is-not-just-for-women> [in Ukrainian].
4. Vbyti svoimy simiamy. Pravozakhysnyky zaiavly pro "vbyvstva chesti" na Pivnichnomu Kavkazi, vlada yikh zaperechuie (2018). [Killed by their families. Human rights activists have declared "honor killings" in the North Caucasus, the authorities deny them]. New Voics. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/vbiti-svojimi-simjami-pravozakhisniki-zajavili-pro-vbivstva-chesti-na-pivnichnomu-kavkazi-vladi-jikh-zaperechujut-2512045.html> [in Ukrainian].
5. V OAE zaboronyly vbyvaty zhinok i dozvolily pyty alkohol i zhyty razom do vesillia (2020). [In the UAE, it was forbidden to kill women and allowed to drink alcohol and live together before marriage]. Depo.ua. Tilky Ukraini. URL: <https://www.depo.ua/ukr/svit/v-oea-zaboronili-vbivati-zhinok-i-dozvolili-piti-alkogol-i-zhiti-razom-do-vesillya-202011091242069> [in Ukrainian].
6. Havlovska, A.O. (2022). "Vbyvstvo chesti" yak forma henderno-motyvovanoho kryminalnogo pravoporushennia ["Honor killing" as a form of gender-motivated criminal offense]. Stratehichni priorityety rozvytku ekonomiky, menedzhmentu, sfery obsluhovuvannia ta prava v umovakh intehratsiinykh protsesiv: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, Kherson, 03-04 lystopada 2022. S. 353–357 [in Ukrainian].